

УДК 336.741.236.1

Прушківська Е.В., Богма О.С

АНАЛІЗ НАЙБІЛЬШ ПЕРСПЕКТИВНИХ ДЛЯ СТВОРЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ КЛАСТЕРІВ

Стаття присвячена аналізу системи кластерів, які у перспективі можуть бути створені на території Запорізького регіону. Визначені сильні і слабкі сторони, а також загрози і можливості розвитку Запорізького регіону на перспективу. Проаналізовані основні умови, які перешкоджають розвитку кластерів у регіоні.

This article is devoted to analyses of clusters system that can be created in the nearest future at the Zaporizzhya region. Estimated strengths and weaknesses as well as opportunities and threats considering the perspective development of the region. The key conditions are studied to understand impediments in developing clusters in this region.

На сьогоднішній день як у розвинених країнах світу, так і в країнах, що тільки розвиваються, все більшого розповсюдження отримує кластерний підхід у якості одного з найбільш ефективних шляхів розвитку як окремих економічних суб'єктів – учасників, так і територій розташування кластеру в цілому. Відзначимо, що позитивний досвід діяльності кластерних об'єднань існує і в Україні, при цьому позиції лідера у впровадженні кластерних моделей займає Західноукраїнський регіон. Проте на території Запорізького регіону, який має потужну промисловість, розвинений сектор транспорту й зв'язку, розгалужений сектор науки й освіти, сприятливе географічне розташування досі не створено жодної кластерної структури. З урахуванням ефективності діяльності та високої результативності, яку демонструють кластерні об'єднання, можна стверджувати про необхідність активізації процесів кластеризації Запорізького регіону.

Дослідженню процесів кластеризації вітчизняних регіонів присвячені праці В. Горника та В. Гусева [1], М. Макаренко [2], В. Московкіна та Є. Мици [3], О. Осадчука [4]. Проте більш глибокого розгляду потребують питання аналізу передумов створення кластерів та загроз процесам кластеризації, а також виявлення потенційних кластерів у межах конкретних регіонів.

Завданням статті є визначити сильні та слабкі сторони, а також загрози і можливості розвитку Запорізького регіону на перспективу. Проаналізувати основні умови, які перешкоджають розвитку кластерів у регіоні. Виявити потенційні кластери, які у перспективі можуть бути створені на території Запорізького регіону.

В сучасних умовах одним із шляхів активізації регіонального економічного розвитку є шлях створення кластерів у якості ключових точок зростання. Цей процес потребує глибоко аналізу наявних у регіоні передумов для створення й функціонування кластерних структур. Аналіз сильних та слабких сторін, можливостей та загроз подальшого розвитку Запорізького регіону шляхом початку процесів кластеризації наведено у табл. 1.

Враховуючи вищезазначені факти можна стверджувати, що динаміка розвитку Запорізького регіону в цілому є позитивною, що дає змогу зробити висновок про готовність області до початку процесів створення різноманітних кластерних структур. При цьому слід відзначити, що пропозиція створення кластерів виступає не тільки як

економічне, але й як соціальне явище, адже, вони допомагають вирішити гострі соціальні проблеми регіону. Слід підкреслити, що реалізація кластерних проектів може виступити у якості дієвого інструменту владних органів у напрямку формування сприятливих умов соціально – економічного розвитку та виконання соціальних зобов'язань перед мешканцями регіону. Проте, враховуючи той факт, що процес кластеризації на території нашого регіону, незважаючи на позитивний досвід інших українських регіонів, досі не був розпочатий, можна зробити висновок, що існують фактори, які гальмують процеси

Таблиця 1

Аналіз перспектив розвитку Запорізького регіону

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – сприятливе економіко-географічне положення регіону; – стабільне зростання останніми роками економіки регіону, її промисловості, особливо машинобудівного сектору, продукція якого характеризується високим ступенем переробки сировини й високою технологічністю; – розвинений інтелектуальний та науково-технічний потенціал; – наявність широкої мережі вищих навчальних закладів й наукових установ, що позитивно впливає на кваліфікованість кадрів та створює можливості для пошуків інноваційного розвитку економіки регіону; – розвинений багатогалузевий сектор промисловості, розвинена інфраструктура транспорту, різноманітного зв'язку, значна кількість операторів мобільного зв'язку, розповсюдження мережі Інтернет; – зростання показників експорту й імпорту, що свідчить про налагодження міжнародних зв'язків та відновлення кооперації з десятками країн – торговельних партнерів регіону; – зростання фінансового сектору економіки, включаючи розгалужену банківську мережу, приток міжнародного капіталу в цю сферу, що сприяє активізації конкуренції у банківському секторі та призводить до розширення переліку послуг, збільшенню терміну їх надання та зниженню їхньої вартості; розвиненість мережі підприємств, що надають спеціалізовані послуги у галузі консалтингу, маркетингу, інформації, аудиту, проектування будівництва, дизайну, реклами тощо; 	<ul style="list-style-type: none"> – переважна орієнтованість найбільш розвинених секторів регіональної економіки на експорт сировинних галузей та другорядна роль, яка відводиться розширенню й наповненню внутрішнього ринку звужують можливості розвитку як окремих секторів, так регіональної економіки в цілому; – високі ризики (особливо неповернення коштів) не сприяють зниженню банківських ставок за кредитами, що значно звужує можливості отримання необхідних коштів підприємствами й гальмує розвиток економіки; – недостатня конкуренція між регіональними підприємствами, що негативно відбивається на якості товарів та послуг, які ними виробляються, та завищує їхню вартість; – складна демографічна ситуація, від'ємні показники природного приросту населення; – недостатній розвиток інноваційної сфери в регіоні, включаючи скорочення наукових організацій й працівників, що займаються науковою діяльністю, недостатні темпи впровадження інновацій, недостатність коштів на інноваційну діяльність, недостатній рівень державної підтримки; – відсутність необхідних коштів для проведення у повному обсязі ремонтів автомобільних шляхів, заміни застарілого обладнання річкових портів, аеропортів, залізниць; – зношення електричних мереж, яке сягає 50%, наднормативні втрати енергії та збільшення аварійності.

Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – розроблення інноваційної, соціально-орієнтованої політики розвитку регіону; – збільшення темпів соціально-економічного розвитку регіону; – комплексне вирішення найбільш актуальних проблем, які гальмують подальший розвиток регіону; – створення законодавчих, податкових, фіскальних умов, які найбільш сприятливі для розвитку усіх видів та форм бізнесу в регіоні; – подальший розвиток взаємовигідних торгово-економічних й інноваційно-фінансових контактів із закордонними партнерами; – створення нових різноманітних науково-виробничих об'єднань, в тому числі із залученням іноземних партнерів з метою виробництва високотехнологічних товарів та послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> – нестабільність політичної й економічної ситуації в Україні; – недостатнє фінансування ремонту й реконструкції транспортної інфраструктури створює загрози для здійснення пасажирських й вантажних перевезень усіма видами транспорту; – відсутність коштів на модернізацію водопровідних мереж, насосних станцій та реконструкцію центральних очисних споруд створює загрози втратити всю мережу водопостачання в цілому (як це доводить приклади м. Харків, м. Алчевськ); – не проведення модернізації мереж теплоцентралей збільшує втрати тепла, що може призвести до значного підвищення тарифів; – переважна орієнтованість економіки на експорт гальмує її технологічний розвиток й зупиняє його переважно на стадії перероблення сировини; – загострення екологічної ситуації в регіоні;

* – складено авторами

кластеризації у регіоні. Тому слід визначити наступні основні умови, які перешкоджають розвитку кластерів у Запорізькому регіоні:

- відсутність широкомасштабної державної підтримки кластерних об'єднань, особливо на початкових етапах виникнення ідеї та створення кластера;
- підприємства регіону є відокремленими один від одного, слабкий ступінь взаємодії між підприємствами;
- слабкий рівень довіри підприємців один до одного, а також до місцевих органів влади;
- слабка інформованість підприємців щодо сутності поняття «кластер», напрямів його діяльності, позитивних властивостей тощо, практична відсутність або слабе розповсюдження інформації щодо позитивних наслідків діяльності кластерних об'єднань в інших регіонах й за кордоном;
- розгляд кластерів у якості ефективного засобу тільки в умовах іноземної економіки, недовіра до можливості ефективного застосування кластерів в умовах українського сьогодення;
- відсутність у підприємств необхідних коштів для реалізації кластерних проектів, небажання ризикувати через майже невизначені умови діяльності кластерів, відсутність законодавчих й нормативно-правових документів, стимулюючих та регулюючих діяльність кластерів;
- слабка гарантія підтримки кластерних проектів з боку інституційних інвесторів – інноваційних та венчурних фондів, лізингових компаній, фінансово-кредитних інститутів тощо;
- слабка мотивація до створення кластерів у регіональних підприємств, які мають різні цілі діяльності, різних господарів тощо;

- відсутність активної позиції щодо участі у кластерах серед наукових установ регіону;
- стійка спрямованість підприємців на ведення справи традиційними засобом (власними зусиллями), невпевненість у дієвості або необхідності нових підходів, ментальність керівників (особливо великих підприємств), які не бажають змінювати ставлення до пошуку нових шляхів організації діяльності власних підприємств;
- недостатній розвиток міжгалузевих зв'язків;
- значна кількість промислових гігантів регіону працюють на експорт, у зв'язку з чим негативно сприймають ідею збільшення спрямованості на задоволення внутрішніх потреб (на прикладі запропонованого кластера енергетичного машинобудування) за відсутності гарантій наявності реального, а не потенційного попиту на продукцію, що буде вироблятися;
- майже відсутність форм кооперації між регіональними підприємствами;
- відсутність налагодженого партнерства між органами влади та підприємницьким сектором, що не сприяє формуванню кластерів через те, що на початкових етапах лише ринкової необхідності недостатньо, має бути наявними ще й владна підтримка розвитку кластерних відносин;
- відсутність задокументованих пропозицій в напрямі підтримки кластерних ініціатив, адекватної політики, яка б сприяла реалізації кластерної концепції та відсутність методичної й організаційної бази, яка б мала допомагати підприємцям у їхньому бажанні об'єднатися у кластер.

Вважаємо, що проведення за допомогою та безпосередньою участю місцевих органів влади круглих столів, конференцій, нарад з кластерної тематики із залученням провідних науковців та представників різноманітних підприємств регіону для розповсюдження інформації щодо сутності кластерів та популяризації ідеї кластерних об'єднань як умови успішного економічного розвитку підприємств регіону серед широких верств населення сприятиме подоланню недовіри та несприятливого ставлення до ідеї створення кластерів, а в майбутньому активізує початок процесів кластеризації у регіоні. На наш погляд, найбільш перспективним є створення кластерних структур за наступними напрямками економічної діяльності:

Металургійний кластер на базі металургійних підприємств та наукових інститутів регіону. До провідних підприємств регіону, які доцільно залучити до участі у кластері відносяться ВАТ «ЗМК Запоріжсталь», ВАТ «Дніпроспецсталь», ВАТ «ЗалК», ВАТ «Укрграфіт», ЗАТ «Завод алюмінієвої катанки», ВАТ «Запорізький завод феросплавів». Мета об'єднання – виробництво широкого асортименту металургійної продукції з орієнтацією на використання місцевої сировинної бази. Відзначимо, що станом на 2005 р. у секторі металургії та оброблення металу працювало 223 підприємства.

Автомобільний кластер на базі ЗАТ з іноземними інвестиціями «ЗАЗ», ЗАТ «ІВЕКО – Мотор Січ», ВАТ "Запорізький автомобільний завод". Об'єднання у кластер дозволить збільшити обсяги виробництва продукції, зменшити витрати виробництва, збільшити прибуток з перспективою поступового переходу на розроблення й виробництво власних автомобілів. Зазначимо що на 2005 р. у секторі виробництво машин та устаткування було зареєстроване 301 підприємство.

Кластер енергетичного машинобудування на базі ВАТ «ЗТР», ВАТ «Перетворювач», ВАТ «ЗМТ», ВАТ «ЗВА», ВАТ «Завод надпотужних трансформаторів», між яким сьогодні наявна взаємодія у напрямі виконання замовлень між собою. Мета створення кластера – проведення комплексної заміни застарілого обладнання у секторі виробництва й передачі електроенергії, а також проведення заходів з модернізації й реконструкції підприємств промислового сектору регіону, а також житлово–комунального господарства. Станом на

2005 р. у секторі виробництва електричного та електронного устаткування було зареєстровано 266 підприємств.

Харчові кластери, у тому числі й на базі молочних заводів, які на даний момент не працюють, але мають потенціал та досвід роботи, а також сільськогосподарських підприємств з розведення великої рогатої худоби. Діяльність цих кластерів перш за все повинна бути спрямована на відновлення виробництва продукції з молока та виробництва м'яса і м'ясних продуктів зі свинини та яловичини. Необхідність створення даних кластерів обумовлена тим, що у 2005 р. Запорізька область за показником виробництва м'яса знаходилася на 14 місці поміж інших областей, а за показником виробництва молока випереджала лише Автономну Республіку Крим, Херсонську, Чернівецьку та Чернігівську області [5, с.415]. Зазначимо, що станом на 2005 р. за напрямом харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів працювало 255 підприємств, в тому числі такі провідні підприємства України, як Запорізький масложиркомбінат, Запорізький та Мелітопольський м'ясокомбінати.

Кластери легкої промисловості за участю взуттєвих та швейних підприємств, кооперація між якими сьогодні відсутня, а також підприємств з виготовлення тканини, фурнітури, ниток, підприємств з виготовлення швейного обладнання та спеціалізованих у цьому напрямі начальних закладів. Об'єднання у кластер дозволить здійснити поступовий перехід на використання власної сировини, знизити витрати, підвищити прибутки. А також, у перспективі можливе налагодження взаємодії з підприємствами харчового кластера з метою організації обробки шкур та виробництва з них шкіряних виробів замість імпорту шкіряної сировини, яке ми маємо на сьогодні. Зазначимо, що станом на 2005 р. за напрямом легка промисловість, включаючи текстильну промисловість та пошиття одягу й виробництво шкіри та шкіряного взуття, працювало 115 підприємств.

Будівельні кластери за участю місцевих підприємств, які мають перспективу розвитку та зростання у зв'язку з необхідністю задоволення потреб мешканців регіону у ремонті існуючих приміщень та у новому житлі. Перспективність будівельних кластерів також обумовлюється тим, що, не зважаючи на активізацію будівельної діяльності останніми роками, у 2005 р. Запорізький регіон за показником введення в експлуатацію житла по регіонах України випереджав лише Волинську, Кіровоградську, Миколаївську, Рівненську, Сумську й Чернігівську області [5]. Відзначимо, що на кінець 2005 р. за напрямом будівництво було зареєстровано 3001 суб'єкт підприємницької діяльності.

Туристичний кластер, за участю підприємств, які надають туристичні, рекреаційні, оздоровчі, санаторно-курортні та розважальні послуги. Переваги Запорізького регіону при створенні зазначеного кластера пов'язані з географічним розташуванням регіону, природно-кліматичними умовами та рекреаційно-курортними ресурсами, які максимально сприяють розвитку курортно-туристичної діяльності (сприятливий клімат, джерела мінеральної води, лікувальні грязі, тепле море), а також історико-культурною спадщиною – до державного реєстру нерухомих пам'яток національного культурного надбання України занесені 8 пам'яток археології, 3 пам'ятки історії та 3 заповідники. Відзначимо, що станом на 2004 – 2005 роки в області працювало 213 санаторно-курортних та оздоровчих закладів (5 місце по Україні) [5].

Транспортні кластери, враховуючи те, що розвиток транспортного комплексу є важливим напрямом соціально-економічного розвитку Запорізького регіону. Основою цих кластерів можуть бути чисельні АТП, які об'єднують зусилля для забезпечення безперервних вантажних й пасажирських перевезень, включаючи кластер водного (морського та річкового) транспорту й наземного (залізничного, автомобільного) транспорту. На сьогодні між автотранспортними підприємствами немає кооперації, а основною проблемою є зношеність транспортних засобів, технічний стан яких не

відповідає сучасним вимогам (фізичний знос сягає 85%) та відсутність коштів на їх оновлення. Об'єднання у кластер дозволить поліпшити результати діяльності, збільшити пропозицію на ринку транспортних послуг, підвищити якість обслуговування, знайти кошти на транспорт сучасними засобами з перспективою збільшення обсягів обслуговування як національних, так іноземних замовників та пасажирів.

Кластер морепродуктів Азовського моря, актуальний через необхідність відновлення власної бази з рибної ловлі. Зазначимо, що після розпаду Радянського Союзу морська інфраструктура поступово занепадала, зараз рибу не розводять й не випускають у море, при цьому, залишки господарств з рибної ловлі зазвичай займаються браконьєрським ловом риби. Це призводить до підриву та знищення морських ресурсів. В свою чергу це обумовлює необхідність створення кластера, який об'єднає залишки риболовних підприємств з науковими закладами відповідного профілю, з метою відновлення розведення й вирощування малька, риби та інших морепродуктів.

До усіх кластерів повинні залучатися науково-дослідні інститути; навчальні заклади, зокрема ЗНУ, ЗНТУ, ЗДІА тощо; банківські установи. Усім кластерам пропонується надати статус регіональних з подальшою перспективою розширення меж до міжрегіональних з поступовим виходом на загальнонаціональні масштаби.

Висновки:

Кластерна модель є найбільш ефективною в сучасних умовах, оскільки, у межах кластера висока додана вартість та робочі місця створюються, насамперед, завдяки виробництву конкурентоспроможної продукції. Крім того, в умовах обмеженості фінансових ресурсів, недостатніх рівнів виробництва, низької конкурентоспроможності продукції, відсутності чіткої стратегії діяльності за яких підприємства поодиночі не спроможні генерувати та впроваджувати інновації (техніку, технології, продукцію), створення кластера виступає поштовхом до активізації інноваційної діяльності шляхом максимального об'єднання наявних ресурсів (виробничих, інформаційних, фінансових).

Підкреслимо, що кластери здатні залучати у поле своєї діяльності усі наявні ресурси регіону, підвищуючи при цьому зайнятість, а, отже, і рівень життя населення у регіоні. Отже, слід узагальнити, що саме шляхом створення кластерів за найбільш перспективними напрямками економічної діяльності Запорізький регіон отримає можливість розвивати власні детермінанти конкурентних переваг до того рівня, який забезпечить досягнення високої конкурентоспроможності регіональним підприємствам, а також обумовить спрямованість на довгострокове інтенсивне економічне зростання Запорізького регіону в цілому.

Література

1. Гусев В. Горник В. Кластерна модель інноваційної реструктуризації регіональної економічної системи // Управління сучасним містом. – 2004. – № 10 – 12. – с. 118 – 125
2. Макаренко М.В. Процес створення моделі ефективного функціонування промислових підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №4(34). – с. 141-147
3. Московкин В.М., Мыца Е.В. Кластеризация крымской экономики как первый этап построения региональной стратегии инновационного развития: контекст европейской инновационной политики // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №4. – с. 73 – 80
4. Осадчук С.В. Нові технології управління регіональним економічним розвитком // Вісник економічної науки України. – 2005. – №1. – с. 92 – 95
5. Статистичний щорічник Запорізької області за 2005. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Запорізькій області. м. Запоріжжя, 2006. – 424 с.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Вишневським В.П. 21.03.07

Надійшла до редакції
07.03.07